

Джерела: Блудова А. Известия о св. Кирилло-Мефодиевском братстве. 10 ноября 1869 г., г. Острог // Волинские епархиальные ведомости. – 1870. – Ч. неофиц. – № 2. – С. 52-60; РДАДА (Москва). – Ф. 1274. Панины – Блудовы; ОДКЗ. – Відділ фондів. – Документи А. Д. Блудової, епістолярії.

Література: Бобровницька Т. Розповідають пожовклі сторінки // Життя і слово. – 1991. – 19 вересня; Быков Н. П. Острожское св. Кирилло-Мефодиевское православное церковное братство. Очерк его возникновения и деятельности. Материалы к истории Братства. 1865-1910. – С.-Петербург, 1910; Його ж. 50-летие Острожского православного св. Кирилло-Мефодиевского братства. – С.-Петербург, 1915; Графиня Антонина Дмитриевна Блудова и Кирилло-Мефодиевское острожское братство / Под. ред. И. П. Хрушова. – С.-Петербург, 1903; Известие об Свято-Кирилло-Мефодиевском Братстве. – С.-Петербург, 1885; Левитский К. Памяти графини Антонины Дмитриевны Блудовой // Волинские епархиальные ведомости. – 1891. – Ч. неофиц. – № 15. – С. 464-475; Максимович М. Письма о князьях Острожских графине А. Д. Блудовой. – Киев, 1866 // Максимович М. А. Собрание сочинений. – Київ, 1876. – Т. 1. Отдел исторический. – С. 164-196; Платонова Н. Н. Кохановская (Н. С. Соханская) 1823-1884. Биографический очерк. – С.-Петербург, 1902; Позіховська С. В. Листи В. Жуковського і В. Ганки графу Д. М. Блудову в колекції Державного культурно-краєзнавчого заповідника м. Острога // Матеріали VI наук.-краєз. конф. “Острог на порозі 900-річчя”. – Острог, 1996. – С. 167-170; Родевич М. Женское графа Блудова училище. – С.-Петербург, 1887; Чекановська Л. Минулого сторінки незабутні: [В 1865 р. в Острозі було засноване Кирилло-Мефодієвське православно-церковне братство, при якому в 1866 р. відкрито жіноче училище ім. графа Блудова] // Життя і слово. – 1991. – 29 серпня.

Петро Кралюк

Богословська та філософська думка в Острозькій академії

Створення ОА і пов'язане з цим видання *Острозької Біблії*, в певному сенсі, стало відповіддю української еліти на культур-

ні виклики католицького й протестантського Заходу. Острозькі інтелектуали працювали в напрямку творення конкурентоздатної богословської і філософської культури, яка б могла протистояти західній культурній експансії. При цьому намагалися максимально використати потенціал візантійської та руської традицій, обережно адаптуючи елементи культури Заходу. Власне, в ОА (хай і не безпроблемно) творився синтез культур Сходу й Заходу, синтез, на основі якого мала б постати оригінальна культурна традиція.

Своєрідним виявом цієї тенденції стала *Острозька Біблія*, укладена за допомогою викладачів й, очевидно, студентів ОА. З одного боку, вона була відповіддю на закиди *П. Скарги*, що старослов'янською мовою неможливо богословствувати (отже, й філософствувати). Давши повний корпус біблійних книг цією мовою (реально – створивши слов'янський біблійний канон), острозькі книжники продемонстрували, що існує база для богословствування цією мовою. Звідси стають також зрозумілими намагання українських полемістів кінця XVI – початку XVII ст. подати старослов'янську мову як “божественну”. Наприклад, це чітко простежується в *І. Вишенського*. Також у цьому контексті варто осмислювати появу різноманітних азбук, граматики, словників цієї мови, вершиною яких стала “Грамматика” *М. Смотрицького*. *Острозька Біблія* кодифікувала оновлений українцями варіант старослов'янської мови, який набув поширення в православному слов'янському світі. Власне, мова *Острозької Біблії* – це вже не мова Кирила й Мефодія, на що звертав увагу *І. Франко*. Це була українізована старослов'янська мова. Видання *Острозької Біблії* стимулювало формування цією мовою релігійної, богословської термінології й розвиток богословської думки.

З іншого боку, *Острозька Біблія* стала певною адаптацією західних традицій на українському ґрунті. І справа не лише в тому,

що для її випуску скористалися технікою книгодрукування, яка прийшла із Заходу. При її укладенні використовувалися як старослов'янські й грецькі тексти, що відповідали духу давньоукраїнських традицій, так і тексти, що прийшли із Заходу – чеські біблійні переклади (фактично пропротестантського характеру), Вульгата, що була канонічним старозавітним текстом для католиків, можливо, також і протестантські польськомовні переклади.

Острозька Біблія стала прелюдією для появи наприкінці XVI – початку XVII ст. полемічної православної богословської літератури, написаної тогочасною українською книжною мовою, наближеною до оновленого варіанта старослов'янської мови. Ця література переважно створювалася викладачами, учнями ОА або авторами, наближеними до їхнього середовища.

На початковому етапі вони виступали традиціоналістами, які апелювали до візантійських та ранньохристиянських джерел. Здебільшого це були твори неоплатонічного характеру, що цілком відповідало культурній традиції Київської держави, в якій елементи християнського неоплатонізму були представлені досить вагомо. Так, *Г. Смотрицький* у *“Ключі царства небесного”* закликав прислухатися до “світільників великих” і “стовпів церковних, учителів грецьких” Василя Великого, Григорія Богослова, Іоана Золотоустого, Афанасія, Кирила, Іоана Дамаскіна та інших. Підкреслював, що саме від грецьких богословів увесь світ має богословську мудрість, без якої Рим нічого не вартий. Широко використовував твори візантійських отців церкви і твори ранньохристиянських авторів *Василь Суразький* у *“Книжці в шести розділах”*. Це був перший у православної українській полеміці XVI ст. трактат, що торкався широкого кола дискутованих із католиками богословських питань – про сходження Святого Духа, про примат римського папи, про вживання пріс-

ного й квашеного хліба в таїнстві євхаристії, про celibат пресвітерів та дияконів, а також про чистилище.

Окрім отців церкви й ранньохристиянських авторів, на острозьких книжників справив певний вплив ісихазм, що зародився у пізній Візантії і мав помітне поширення в Болгарії. Зокрема він вплинув на представників Тирновської школи, твори яких були добре відомі на українських землях. Елементи ісихазму помітні у творах *І. Вишенського*, інших представників консервативного крила в українській суспільній думці кінця XVI – початку XVII століття. Ідеї ісихазму знайшли вияв у створенні відомих монастирських обителів – Скиту Манявського, Межигірського монастиря, в оновленні *І. Борисковичем Дерманського монастиря*. Відгуки ісихастських практик можна побачити у “втечі від світу” *Г. Сковороди*.

Консерватизм і зорієнтованість на візантійську та руську традиції призвели до того, що на початковому етапі острозькі книжники ігнорували філософію. Варто мати на увазі, що в традиції княжих часів філософія фактично була синонімом богослов'я. Наприклад, Галицько-Волинський літопис іменував філософом князя Володимира Васильковича за те, що той читав “святі книги” і вмів трактувати їх. Наприкінці XVI ст. в Україні філософію почали сприймати як “латинську науку”, яка прийшла із Заходу й використовувалася католиками для захисту свого віровчення. У певному сенсі, так воно й було. У західній схоластичній традиції відбулося чітке розмежування “чистої” філософії й теології. Філософія трактувалася передусім як логічні знання, необхідні для захисту католицької доктрини, тобто вважалася служницею католицької теології. Із зрозумілих причин така філософія не могла бути прийнятою острозькими книжниками. Звідси їхня “антифілософська спрямованість”. Особливо вона простежується в *І. Вишенського*, який закликає відкинути Аристотеля, інших філософів,

а звертатися до біблійних і богослужбових текстів. Таку “антифілософську спрямованість” маємо також у “Пересторозі”, інших творах, навіть у “Треносі” *М. Смотрицького*.

Однак незважаючи на це, йшов поступовий процес адаптації острозькими книжниками західної філософської традиції на українському ґрунті. Покажемо тут можна вважати переклад *Кипріяном* трактату Гавриїла Севера “Синтагматікон...”. Цей трактат використовував філософські методи й логічні побудови латинської теології. Адаптації культурних надбань Заходу на українському ґрунті сприяло й те, що при дворі князя *В.-К. Острозького* панувала культурна й релігійна толерантність і діяли представники різних традицій. В ОА працював запрошений із Краківського університету католик *Ян Лятош*, якого, до речі, називали й філософом. В Острозі жив *С. Пекалід* – автор поеми “Про Острозьку війну”, яка була написана в ренесансному дусі. На замовлення князя *В.-К. Острозького* з’явився твір “*Апокрисис...*”, в якому простежуються протестантські мотиви. Все це вело до того, що острозькі книжники засвоювали ідеї ренесансного гуманізму й Реформації.

Цікавою є творчість вихованця ОА *М. Смотрицького*, особливо його “Тренос...”. Незважаючи на консервативні мотиви, наявні в цьому творі, *М. Смотрицький*, поряд із візантійськими авторами, намагався використовувати твори західних авторів. Хоча про “Тренос...” писалося багато, однак головна увага зверталася на його перший розділ, який високо цінувався через свої художньо-літературні переваги. Інші ж частини, що мали переважно теологічний характер, належним чином не досліджувалися. Проте богословська частина “Треноса...” цікава з багатьох причин. З одного боку, тут бачимо певні спроби адаптувати деякі надбання західної культури на українському ґрунті. З другого, – перекласти здобутки східної богословської думки на одну з мов західного

богословствування (польську). Зрештою, в українській суспільній думці визріла ідея про необхідність прийняття філософії античності, яку використовували католицькі теологи. Теоретичне обґрунтування її здійснив *З. Копистенський* у “*Палінодії...*”, де говорилося, що Аристотель, інші філософи, яких використовують латиняни, – це філософи грецькі. І тому їх можуть і повинні прийняти православні.

Очевидно, філософія як окрема дисципліна не викладалася в ОА. Принаймні про це немає ніяких згадок. Та й в умовах тогочасної конфесійно-ідейної боротьби це видається малоімовірним. Однак певні філософські ідеї (переважно християнських неоплатоніків) були присутні у творах острозьких письменників-полемістів. Також у творах острозьких книжників, зокрема *Г. і М. Смотрицьких*, простежується цікаве намагання “підняти” народну українську мудрість, народне світосприйняття і світовідчуття до рівня філософської рефлексії. На жаль, тенденції синтезу різних культур у теологічній та філософській сферах в Острозі не набули свого розвитку. Правда, вони отримали своє продовження в Києві, куди перенесли свою діяльність деякі вихованці ОА.

Література: Кралюк П. Острозька Біблія та філософська й богословська думка в Острозькій академії // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філософія”. – Острог, 2008. – Вип. 4. – С. 3-13; Його ж. Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI – початку XVII ст. – Острог, 2007; Мицько І., Стратій Я. Роль Острозького культурно-освітнього осередку в розвитку української духовної культури // Українське бароко. – Київ, 1993. – С. 154-166; Стратій Я. Значення острозького культурно-освітнього осередку для розвитку української духовної культури і філософської думки на зламі XVI-XVII ст. // Острозька давнина: Дослідження і матеріали / Відп. редактор І. З. Мицько. – Вип. 1. – Львів, 1995. – С. 90-96; Ясіновський А. Внесок острозького культурного осе-

редку в розвиток української богословської думки (кінець XVI – початок XVII ст.) // Ковчег. – Ч. 3. – Львів, 2001. – С. 217-227.

Петро Кралюк

Борецький Іван (Іов) (* ? с. Бірче, тепер Львівської обл. – † 12.03.1631, м. Київ)

Відомий церковний, освітній і політичний діяч першої половини XVII століття. Походив із дрібношляхетської родини. Сам згадував про “убогую отчизну (тобто, спадок по батькові – *І. П.*) нашу в Борчу, ... церков і монастир св. Онуфрія”. Навчався у школі Львівського Ставропігійного братства та, можливо, в ОА.

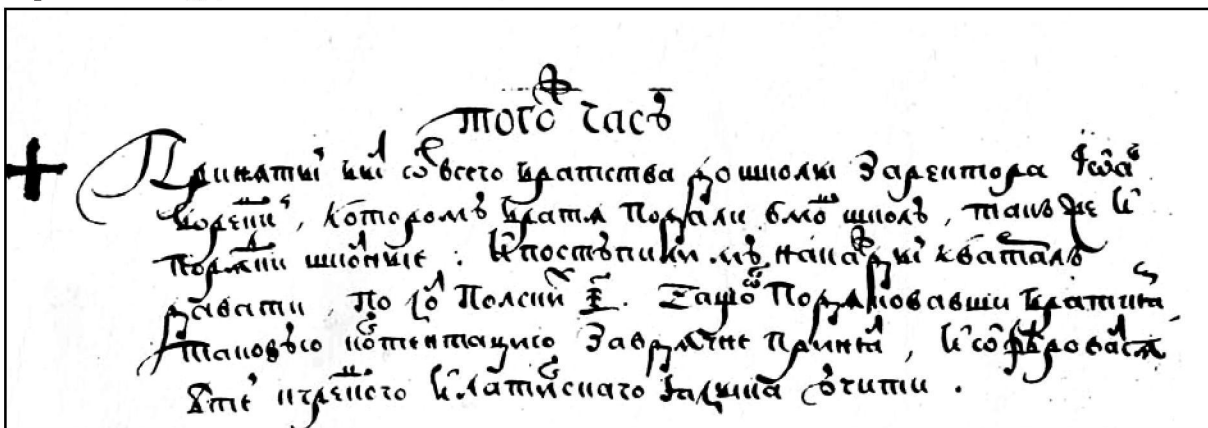
У 1604 р. став керівником школи Ставропігії, зобов'язуючись безкоштовно викладати греку та латину. Невідомо, чи довго тут працював Б. Принаймні демонстративно вписуючись, поряд з іншими відомими діячами України та Білорусі, до Віленського православного братства 2 червня 1605 року, він вказав лише: “Іван Матвійович Борецький рукою своєю”. У 1605 р. перебував у *Дерманському монастирі*, де співпрацював з *Ісакієм Борисковичем*, *Даміаном Наливайком*,

Іовом Княгиницьким. На початку цього року Б. переклав публіцистичний “Листь ... до велебного єпископа Іпатія Потѣя, будучого еще на тотъ часъ єпископа володимерського, о отступленьи его з напомниманемъ отцевскимъ до него писаный” *Александрійського патріарха Мелетія Пігаса*. Послання патріарха, датоване 14 жовтня 1599 року, побачило світ у Дерманській друкарні 6 лютого 1605 року. Перекладач згаданий у долученому вірші: “Листь той въ Єгипте / авсоньски начертаный / рускимъ языкомъ / в Сарматехъ дарованый / Борецькимъ, наддеръ / Апольлови коханымъ / и в Парнасъе на лоне музъ / вихованымъ”.

Правдоподібно, згадка про Парнас натякає на навчання Б. в ОА.

У 1609 р. в Ставропігійній друкарні вийшла “Бесѣда о воспитаніи чадъ”. До цієї, призначеної батькам, книжечки, увійшли деякі бесіди Іоанна Золотоуста про виховання, фрагменти повчання на морально-етичні теми св. Василя Великого. На думку деяких дослідників, підготував це видання Б.

Йому ж приписують переклад з грецької мови (між 1602 і 1606 рр.) полемічного послання *Мелетія Пігаса* “Диалог альбо розмова о православной и справедливой вѣрѣ единое кафолическое Восточное Церкве, свѣтло сияющему князю Костантину Василеви Острож-

Запис 1604 р. про призначення Івана Борецького керівником школи Львівського ставропігійного братства